

Федяєва В.Л.
м. Херсон

Антрополого-гуманістична концепція сімейного виховання
В. Сухомлинського

Процеси перебудови і оновлення, які торкнулися всіх сфер життя в Україні, не могли не вплинути на систему освіти, навчання і виховання підростаючого покоління. Демократизація всіх сторін суспільного життя закономірно веде за собою підвищення соціального і особистісного статусу освіти, визнання її пріоритету, високої життєвої цінності. Педагогічні новації в цій галузі спрямовані на підвищення якості середньої та професійної освіти, на використання таких важелів впливу, які б відповідали потребам сьогодення і сприяли входженню української держави до світового, економічного і культурного простору.

З огляду на ці реалії сучасності великого значення набули не лише пошук і використання нових напрямів, шляхів, технологій формування особистості, але й застосування навчально-виховного потенціалу тих складових цього процесу, яким до останнього часу у педагогіці не приділялося належної уваги. До них, зокрема, належить і площина навчання та виховання дітей у сім'ї.

Причини недооцінки певною мірою можна пояснити тим, що у радянський період перевага надавалась суспільному вихованню, яке здійснювалося широкою мережею державних дошкільних, шкільних та позашкільних закладів, громадськими організаціями та об'єднаннями і, насамперед, піонерськими і комсомольськими організаціями. Роль сім'ї як природного осередку і першооснови виховання припинувалася. Це негативно позначилося на розробці теоретичних і практичних питань сімейної педагогіки, гальмувало процес організації педагогічного всеобучу батьків, впровадження

ідей етнопедagogіки з проблем сімейного виховання та історичного наукового доробку вітчизняних вчених з відповідних питань.

Сьогодні назріла необхідність з сучасних позицій переосмислити і по новому оцінити роль сімейного виховання і навчання в загальній системі освіти, розкрити його резерви і можливості, піднести розробку його теоретичних і практичних проблем на вищий щабель.

Орієнтація на педагогічні цінності сім'ї відзначає в наш час державну політику в галузі освіти і виховання молоді. У програмних документах про школу, наукових концепціях сімейного виховання чітко прослідковується тенденція на визнання зростаючої ролі сім'ї у формуванні особистості. Ускладнюються і розширюються функції сім'ї як основного осередку суспільства, країни і нації, першооснови навчання і виховання. У громадському правовому суспільстві сім'я виступає не лише як головний інститут первинної соціалізації особистості, а також як окрема приватна сфера життя людини, в якій вона реалізує свої найважливіші права і свободи, інтереси якої, відповідно є пріоритетними для суспільства, такими ж як державні й політичні. Таким чином, виховання дитини в сім'ї стає одним із природніх прав, гарантованих державою не тільки економічними, юридичними засобами та формами, але й організаційно-методичним і науково-теоретичним забезпеченням. Однією з умов успішного вирішення завдань виховання і навчання дітей у сім'ї є конструктивне вивчення вітчизняного науково-педагогічного досвіду з цих питань.

Звернутися до сім'ї й сімейного виховання в історико-педагогічному аспекті змушує те, що виховання і навчання дітей в сім'ї у різні історичні періоди української держави були дискусійними, знаходили відображення у науковому пошуці

філософів, соціологів, психологів, юристів, педагогів. Так, 30-60-ті роки ХХ століття характеризувалися тим, що у вітчизняній педагогічній науці питання прав дитини, її виховання у сім'ї, школі розглядалося “через авторитарну, догматичну спрямованість, пряму репродукцію стилів життя, образів мислення в партійно-класових канонах мислення і дії.”[5:17]

У середині ХХ століття в Україні суспільно-державні форми виховання зайняли провідні позиції: сім'я жила за законами соціалістичної країни. Колективні стосунки визначали устрій сім'ї й сімейного виховання. Соціально-політичні та економічні перетворення в країні активізували проблему розробки теорії і методики соціалізації дитини. Нові історичні умови розширили спектр питань, які стали об'єктом педагогічних досліджень: методологічні основи радянської педагогіки; актуальні питання дидактики, організація навчально-виховної роботи у школах-інтернатах та групах подовженого дня; педагогічна майстерність вчителя, методика викладання окремих дисциплін, сімейне виховання.

Якісно новим етапом у визначенні ролі сім'ї у вихованні дитини в Україні стала середина 60-х років ХХ століття.

У конкретно-історичних умовах, що склалися, В.О.Сухомлинський глибоко проаналізував діалектику педагогічного процесу. Особливе місце у педагогічній системі великого вченого посідають питання гармонізації виховних впливів, створення і наповнення новим змістом системи шкільно-сімейного виховання, єдність роботи школи, сім'ї і громадськості з розумового, трудового, морального, естетичного та фізичного виховання дітей. У своїх численних педагогічних працях, нарисах, оповіданнях учений-педагог звертався до проблем сімейного виховання, батьківської педагогіки, на терені яких закладаються

основи особистості; формуються характер молоді людини, моральні почуття, поведінка, громадська зрілість. У різнобічній науковій творчості В.О. Сухомлинського проблема сімейного виховання була предметом постійного наукового пошуку та уваги, результатом чого стали праці, в яких розглядаються соціальні, психолого-педагогічні, правові, морально-етичні та навчально-методичні аспекти проблеми сімейного виховання.

Його роботи “Серце віддаю дітям”, “Народження громадянина”, “Павлиська середня школа”, “Духовний світ школяра”, “Батьківська педагогіка” та інші отримали визнання світової науково-педагогічної і батьківської громадськості.

Теоретичні положення та науковий доробок ученого знайшли втілення в його практичній і організаторській діяльності з питань педагогічного батьківського всеобучу, у повсякденній роботі з батьками та вчителями у Павлиській школі, у вихованні власних дітей. Ним розроблена ціла методика сімейного виховання, яка знайшла яскраве втілення в практиці роботи В.Сухомлинського і його колег, у діяльності школи, вчителів, батьків, науковців, державних управлінських органів освіти. Усі праці видатного педагога пронизані ідеєю виховання патріота своєї Батьківщини, громадянина з великої літери.

У той час, коли офіційна педагогіка реалізацію завдань виховання учнівської молоді пов’язувала переважно з діяльністю школи і вчителя, В.Сухомлинський стверджував необхідність активної участі сім’ї у подоланні труднощів шкільного виховання, доводив, що всі вони сягають своїм корінням у сім’ю.

Результати аналізу науково-педагогічних праць В.Сухомлинського з питань сімейного виховання, опублікованих на сторінках вітчизняних газет і журналів (“Радянська Україна”, “Семья и школа”, “Литературная газета”, “Сільські вісті”,

“Правда”, “Робітнича газета”, “Правда України”) засвідчує, що всі вони містять концептуальні положення батьківської педагогіки, визначають теоретичні і практичні засади навчання і виховання дітей у сім’ї, основні чинники і засоби реалізації їх завдань.

У своїх концептуальних положеннях відомий учений виходив із того, що успіху у вихованні дітей та молоді можна досягти тільки спільними зусиллями сім’ї, школи і громадськості: “шкільно-сімейне виховання не тільки дає змогу добре виховувати молоде покоління, а й одночасно є дуже важливою умовою вдосконалення морального обличчя сім’ї, батька і матері. Без виховання дітей, без активної участі батька і матері в житті школи, без постійного духовного спілкування і взаємного духовного збагачення дорослих і дітей неможлива сама сім’я як первинний осередок суспільства, неможлива школа як найважливіший навчально-виховний заклад і неможливий моральний прогрес суспільства “. [9:13]

Слід зазначити, що творча думка педагога постійно розвивалась, збагачувалася, поглиблювалася, вибудовувалася цілісна концепція сімейного виховання, окремі положення якої стали предметом вивчення провідних вчених України: Беха І.Д., Сухомлинської О.В., Сметанського М.І., Ярмаченка М.Д. До педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського з питань виховання дітей у сім’ї звертаються у дисертаційних дослідженнях Сухорукова Г.В., Попова А.Я., Петрук Л.П., Петренко О.Б. В окремих публікаціях (Постовий Т.Ф., Шморгун В.Ф., Антонєць М.Я.) аналізується внесок ученого в загальний процес розвитку вітчизняної сімейної педагогіки.

Таким чином у більшості наукових праць, присвячених дослідженню педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського, висвітлюються погляди вченого на завдання, принципи, методи

родинного виховання, розкривається його внесок у розв'язання окремих теоретичних і практичних проблем виховання в сім'ї.

І все ж таки далеко не всі аспекти і досягнення визначного педагога у площині сімейного виховання учнівської молоді вичерпно висвітлені історико-педагогічною наукою.

На нашу думку, подальшого вивчення вимагають концептуальні питання мети, завдань, змісту і структури сімейного виховання, його закономірності та детермінанти, питання методики і дидактики навчання та виховання дітей у сім'ї, теоретико-методологічні і методичні проблеми сімейного виховання і навчання в умовах сьогодення.

Мета нашого дослідження – обґрунтувати та довести, що В.О. Сухомлинський розглядав не окремі аспекти сімейної педагогіки, а теоретично обґрунтував і практично втілював у педагогічному процесі антрополого-гуманістичну концепцію сімейного виховання.

У своєму дослідженні ми виходимо з того, що “концепція – система взаємопов'язаних ідей, висновків, закономірностей і сутності педагогічного процесу, принципах її організації та методах реалізації, яка базується на певній теоретико-методологічній основі і практичному досвіді”.[1:177]

Визначаючи, що виховання дітей у спільній діяльності сім'ї, школи та громадськості є антрополого-гуманістичною концепцією, ми виходили з того, що “педагогічна антропологія – система педагогічних поглядів, яка ґрунтується на даних наук про людину.

Вперше термін “педагогічна антропологія” запровадив К.Д. Ушинський. Він стверджував, що педагогіка, маючи справу з реальною людиною, повинна ґрунтуватися на всебічному її пізнанні. З положенням К.Д. Ушинського про необхідність вивчення людини в конкретній життєвій обстановці пов'язана його

ідея народності виховання, яка полягає в тому, що система виховання повинна враховувати специфічні особливості історії і розвитку даного народу” [1:27]

Гуманізм – система ідей і поглядів на людину як найвищу цінність. Для В.О. Сухомлинського такою цінністю були діти. Його праці – яскраве свідчення того, що педагогіка Сухомлинського – педагогіка гуманізму.

Вперше він в українській педагогіці обґрунтовує неповторну педагогічну систему, яка базується на принципах гуманізму; визнання дитини вищою цінністю; на практиці доводить, що досягти мети і розв’язати завдання виховання дітей, громадянина, патріота своєї Батьківщини можливо лише за умов творчої діяльності та колективної взаємодії педагогів – однодумців, учнів та їх батьків.

Всупереч сучасній йому вузькій заідеологізованій трактовці цілей і завдань сімейного виховання, В.О.Сухомлинський стверджує необхідність розширення діапазону виховної дії сім’ї, пов’язує подальший розвиток суспільного виховання молоді з суттєвим підвищенням ролі батьків у цьому процесі. Йдеться не про епізодичну допомогу школі з боку сім’ї, а про комплекс спільних цілеспрямованих дій школи і сім’ї на особистість, про те, щоб сімейне виховання відіграло відповідальну роль у цьому процесі, про те, щоб піднести його на такий рівень, за якого воно повною мірою спроможне буде виконувати свій почесний обов’язок перед суспільством.

Вибудовуючи свою антрополого-гуманістичну концепцію сімейного виховання, В.О. Сухомлинський виходив з ідей соціокультурного підходу, з необхідності врахування особливостей конкретно-історичного періоду розвитку країни, рівня реального впливу на педагогічний процес нормативно-

законодавчої бази партійних та державних органів, управлінських структур, а також із стану справ в освіті України, умов та мети навчання і виховання дітей у сім'ї, школі, позашкільній системі навчання та виховання.

Сухомлинським побудована цілісна антрополого-гуманістична концепція сімейного виховання теоретико-методологічну основу якої становить педагогічна антропологія, ідеї якої у вітчизняній педагогіці започаткував К.Д. Ушинський; соціальна педагогіка і психологія, їх підходи до соціалізації дитини, вчення про педагогічний процес і єдність завдань навчання, виховання та розвитку дитини в сім'ї і школі.

В.О. Сухомлинський розробив і апробував систему виховних впливів, у педагогічному просторі якої широко представлені і обґрунтовані:

- мета і завдання сімейного виховання;
- педагогічні цінності і принципи виховання дітей в сім'ї;
- напрями і шляхи реалізації завдань сімейного виховання;
- зміст морального, розумового, трудового, естетичного виховання дітей в сім'ї;
- методи, засоби, педагогічна технологія, організація родинного виховання;
- форми взаємодії сім'ї, школи, громадськості, особистості.

В.О. Сухомлинський глибоко дослідив соціальні умови, мету і принципи сімейної педагогіки, науково обґрунтував зміст і методи, засоби і прийоми ефективного виховання дітей. Він перший у вітчизняній науці гостро ставить непрості питання, які стосувалися оцінки стану сім'ї, її майбутнього, ролі і місця сім'ї у суспільному вихованні, розкриває значення народних традицій сімейної педагогіки, доводить необхідність збереження соціальних і морально-психологічних аспектів материнства і батьківства;

організації системи педагогічної освіти батьків, використання виховних цінностей сім'ї.

В.О. Сухомлинський не протиставляв сімейне виховання шкільному, а стверджував важливість поєднання їх виховних зусиль. Він розглядав сім'ю як первинний інститут соціалізації дитини, що сприяє становленню громадянського суспільства, яке гарантує соціальні права батьків і дітей, здійснює охорону материнства, забезпечує умови повноцінного сімейного виховання. В.О.Сухомлинський перший в педагогіці обґрунтував питання цінностей сім'ї і на їх основі визначив провідні засади виховання дітей у сім'ї.

У своїй концепції мету і завдання сімейного виховання вчений поєднував не тільки із загальними завданнями побудови соціалістичного суспільства, але виводив їх, виходячи з природи дитини, яка спонтанно передбачає цілісний, всебічний, гармонійний її розвиток.

Визначаючи мету, зміст і методи сімейного виховання та навчання, В.О. Сухомлинський виходив із того, що виховання дітей у сім'ї відповідає:

- природі дитини;
- єдиним педагогічним вимогам сім'ї,
- потребі психолого-педагогічної підготовки батьків;
- єдності вимог сім'ї, школи, громадськості;
- повазі до особистості дитини у поєднанні з психолого-педагогічним обґрунтуванням вимогливості;
- вихованню у колективі;
- педагогічному стимулюванню саморозвитку дитини;
- вихованню красою;
- врахуванню вікових та індивідуальних особливостей учнів.

Розглядаючи сім'ю, як першооснову соціалізації особистості, В.О. Сухомлинський визначав мету виховання в сім'ї як “цілісний і гармонійний розвиток особистості творення нової людини, підкресливши при цьому, що у сім'ї шліфуються найтонші грані людини – громадянина, людини-трудівника, людини-культурної особистості” [7:22]

Відповідно до цього зміст сімейного виховання передбачає розвиток у дитини фізичних сил, сенсорних і розумових здібностей, моральних і суспільних, громадянських і політичних переконань. Враховуючи природу дитини, В.О. Сухомлинський науково обґрунтував використання таких методів, засобів і прийомів виховання: бесіда, переконання, приклад дорослих, заохочення, покарання, дитячі ігри. Розроблена педагогом програма навчання і виховання дітей у дошкільній групі, закладена основа розвитку методики дошкільного навчання дітей у сім'ї.

Таким чином, В.О. Сухомлинський “ще в 60-ті роки не тільки відкрив нову сторінку в розвитку вітчизняної педагогіки, а й зробив значний внесок у розв'язання проблеми шкільно-сімейного виховання” [6:111], створив у середині ХХ століття цілісну антрополого-гуманістичну концепцію сімейного виховання та навчання.

Відтак аналіз педагогічного доробку В.О.Сухомлинського в галузі сімейного виховання дає змогу стверджувати, що його ідеї мають велике теоретичне, історико-культурне і практичне значення для розв'язання сучасних проблем сімейної педагогіки: В.О. Сухомлинський - фундатор наукової галузі – сімейної педагогіки, яка сьогодні досить інтенсивно розвивається, є новим навчальним предметом у педагогічних навчальних закладах. Становлення її, як самостійної галузі наукового знання, почалося

порівняно недавно, але інтенсивний розвиток її дає підставу для висновку, що науково-педагогічна спадщина Сухомлинського, наукові і практичні здобутки видатного педагога і очолюваного ним педагогічного колективу – основа сімейної педагогіки і домашнього виховання, і вони варті того, щоб стати предметом окремого дослідження.

Список літератури:

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – Київ: Либідь, 1997. – 376 с.
2. Куликова Т.А. Семейная педагогика и домашнее воспитание: Учебник для студ.сред. пед. учеб. заведений. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Академия, 2000. – 232 с.
3. Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина ХІХ – ХХ ст.): Хрестоматія / Упоряд.: Л.Д.Березовська та ін. – К.: Наук. світ, 2003. – 418 с.
4. Педагогический энциклопедический словарь / Гл. ред. Б.М. Бим-Бад. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2002. – 528 с.
5. Петренко О.Б. Виховання любові до матері у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського. – К., 1999. – 192 с.
6. Петрук Л.П. Виховання школярів засобами анродної педагогіки у творчій спадщині В.О. Сухомлинського. – Рівне, 1994. – 151 с.
7. Попова А.Я. Родительская педагогика В.А.Сухомлинского (1918-1970). – Казань, 1988. – 223 с.
8. Права дитини: від витоків до сьогодення: Зб. текстів, метод. та інформ. матеріалів: Метод. видання / Авт.-упор. Г.М. Лактионова – К.: Либідь, 2002. – 280 с.
9. Родинна педагогіка: Навчально-метод. посібник / А.А.Марушкевич та ін.. – К.: Видавець ПАРАПАН, 2002. – 216 с.
10. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка. – К.: Рад. школа, 1978. – 263 с.
11. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5-ти т. Т.1. К.: Рад. школа, 1976. – 650 с.
12. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5-ти т. Т.4. К.: Рад. школа, 1976. – 638 с.

13. Сухорукова Г.В. Подготовка детей к школе как педагогическая проблема в теории и практике В.А.Сухомлинского. – К., 1987. – 220 с.